BOLASHAQ ACADEMY

ISSN 2312 - 4784

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ | МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ | INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

Қазіргі заманғы маңызды мәселелер

Актуальные проблемы современности

Actual Problems of the Present

№4 (50)

Қарағанды
Болашақ-Баспа
2025

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Халықаралық ғылыми журнал

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Международный научный журнал

ACTUAL PROBLEMS OF PRESENT

The international scientific journal

№4 (50)

Қарағанды
Болашақ-Баспа
2025

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕР: Халықаралық ғылыми журнал. – № 4(50). – 2025. – Қарағанды: «Болашақ - Баспа» РББ, 2025. – 146 б.

ISSN 2312 – 4784

Бас редактор
Қ.Б. Аданов, PhD, «Bolashaq» Академиясы, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары
А.Л. Шевякова, тарих ғылымдарының кандидаты, «Bolashaq» академиясы, Қазақстан
О. Капранов, PhD, NLA University College, Норвегия

Атқарушы редактор
Б.Р. Хасенов, PhD, «Bolashaq» Академиясы, Қазақстан

Редакциялық алқа

Й. Аурахер	PhD, аға ғылыми қызметкер	Сингапур ұлттық университеті	Сингапур
Е.Ю. Протасова	филология ғылымдарының докторы, профессор	Хельсинки университеті	Финляндия
М.Т. Санчес	PhD, аға оқытушы	Абердин университеті	Ұлыбритания
Б.М. Нургалиев	заң ғылымдарының докторы, профессор	Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті	Қазақстан
Б. Симонович	заң ғылымдарының докторы, профессор	Крагуевац университеті	Сербия
К.А. Сарбасова	педагогикалық ғылымдар докторы, профессор, АПСК академигі	І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	Қазақстан
С. Шахин	PhD	Акдениз университеті	Түркия
Г.О. Тажигулова	педагогика ғылымдарының докторы, профессор	Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті	Қазақстан
Т.А. Данияров	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор	Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті	Қазақстан
А. Сиянова-Чантурия	PhD	Веллингтон Виктория университеті	Жаңа Зеландия
А.А. Нурумов	экономика ғылымдарының докторы, профессор	Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті	Қазақстан
А.Г. Бутрин	экономика ғылымдарының докторы, профессор	Оңтүстік Орал мемлекеттік университеті	Ресей
И.С. Насипов	филология ғылымдарының докторы, профессор	Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті	Ресей
Н.А. Исмаил	PhD	Университи Тун Хуссейн Онн	Малайзия
Е.Б. Касенов	тарих ғылымдарының кандидаты, доцент	«Bolashaq» Академиясы	Қазақстан
А.П. Алексеев	философия ғылымдарының докторы, профессор	М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті	Ресей

Жеке мақалалар: © 2025 Автор(лар).
Жариялаушы: «Bolashaq» академиясы» жеке мекемесі / «Bolashaq-Baspa».
Осы шығарылымдағы мақалалар, егер өзгеше көрсетілмесе, Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) шарттары бойынша таратылады.

«Қазіргі заманғы маңызды мәселелер» Халықаралық ғылыми журналы Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат Министрлігімен тіркелген (25.09.2015 ж. № 15583-Ж мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік).

Басылымның мерзімділігі: тоқсанына 1 рет

Негізгі тақырыптық бағыттары: ғылымның әр түрлі салалары қамтылған. Журнал ғылыми мақалалар, зерттеу материалдарын, хабарламалар, рецензиялар және т. б. жариялайды.

Мақала қайта басылған жағдайда журналға сілтеме жасалу міндетті. Авторлар келтірілген фактілердің, дәйексөздердің, жеке атаулардың, соның ішінде географиялық атаулардың шынайылығына жауапты.

Қазақстан Республикасының аумағында 75319 индексі бойынша тіркелген.

Ресей Федерациясының бұқаралық коммуникациялар және мәдени мұраны қорғау саласындағы заңнаманың сақталуын қадағалау жөніндегі федералдық қызметі РФ аумағында «Қазіргі заманғы маңызды мәселелер» (Қазақстан Республикасы) халықаралық журналын таратуға рұқсат берілген. 2006 жылғы 6 шілдедегі № 78 РП шетелдік мерзімді баспасөз басылымдарының өнімдерін таратуға рұқсаттама РФ аумағында № 88044 индексі, "Пресса России" Біріккен каталогында № 000053 индексі бойынша тіркелген.

«Қазіргі заманғы маңызды мәселелер» Халықаралық ғылыми журналы «Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі» Ұлттық ақпараттық-талдау жүйесіне (РИНЦ)

енгізілген. 18.02.2016 ж.№ 75-02 / 2016 шарт

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ: Международный научный журнал. – № 4 (50). – 2025. – Караганда: РИО «Болашак-Баспа», 2025. – 146 б.

ISSN 2312 – 4784

Главный редактор
К.Б. Аданов, PhD, Академия «Bolashaq», Казахстан

Заместитель главного редактора
А.Л. Шевякова, кандидат исторических наук, Академия «Bolashaq», Казахстан
О. Капранов, PhD, NLA University College, Норвегия

Исполнительный редактор
Б.Р. Хасенов, PhD, Академия «Bolashaq», Казахстан

Члены редакционной коллегии

Й. Аурахер	PhD, старший научный сотрудник	Национальный университет Сингапур	Сингапур
Е.Ю. Протасова	доктор филологических наук, профессор	Хельсинкский университет	Финляндия
М.Т. Санчес	PhD, старший преподаватель	Абердинский университет	Великобритания
Б.М. Нургалиев	доктор юридических наук, профессор	Карагандинский университет Казпотребсоюза	Казахстан
Б. Симонович	доктор юридических наук, профессор	Университет Крагуевац	Сербия
К.А. Сарбасова	доктор педагогических наук, профессор, академик АПСК	Жетысуский университет имени И.Жансугурова	Казахстан
С. Шахин	PhD	Университет Акдениз	Турция
Г.О. Тажигулова	доктор педагогических наук, профессор	Карагандинский университет им. Е.А. Букетова	Казахстан
Т.А. Данияров	кандидат педагогических наук, профессор	Международный казахско-турецкий университет	Казахстан
А. Сиянова-Чантурия	PhD	Виктория университет Веллингтона	Новая Зеландия
А.А. Нурумов	доктор экономических наук, профессор	Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева	Казахстан
А.Г. Бутрин	доктор экономических наук, профессор	Южно-Уральский государственный университет	Россия
И.С. Насипов	доктор филологических наук, профессор	Башкирский государственный педагогический университет	Россия
Н.А. Исмаил	PhD	Университет Тун Хуссейн Онн	Малайзия
Е.Б. Касенов	кандидат исторических наук, доцент	Академия «Bolashaq»	Казахстан
А.П. Алексеев	доктор философских наук, профессор	Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова	Россия

Отдельные статьи: © 2025 Автор(ы).
Опубликовано Частным учреждением «Академия “Bolashaq”» / «Bolashaq-Baspa».
Статьи в данном выпуске распространяются на условиях лицензии Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), если не указано иное.

Международный научный журнал «Актуальные проблемы современности» зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан (Свидетельство о постановке на учёт периодического печатного издания и№ 15583-Ж от 25.09.2015г.).

Периодичность издания: 1 раз в квартал

Основная тематическая направленность ППИ: разные направления науки. Журнал публикует научные статьи, материалы исследований, сообщения, рецензии и др.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна. Авторы несут ответственность за достоверность приведенных фактов, цитат, имен собственных, в том числе географических названий.

Подписка на территории Республики Казахстан по индексу **75319**

Федеральная служба по надзору за соблюдением законодательства в сфере массовых коммуникаций и охране культурного наследия Российской Федерации разрешает распространение международного журнала «Актуальные проблемы современности» (Республика Казахстан) на территории РФ. Разрешение на распространение продукции зарубежных периодических печатных изданий РП № 78 от 6 июля 2006 г. Подписка на территории РФ по индексу 88044 в объединенном каталоге «Пресса России» № 000053

Международный научный журнал «Актуальные проблемы современности» включен в национальную информационно-аналитическую систему «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) – Договор № 75-02/2016 от 18 февраля 2016 г.

ACTUAL PROBLEMS OF Present: International scientific journal. № 4 (50). – 2025. – Karagandy: EPD «Bolashaq-Baspa», 2025. – 146 p.

ISSN 2312 – 4784

Editor-in-Chief
K.B. Adanov, PhD, «Bolashaq» Academy, Kazakhstan

Deputy Editor-in-Chief
A.L. Shevyakova, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, «Bolashaq» Academy, Kazakhstan
O. Kapranov, PhD, Associate Professor, NLA University College, Norway

Executive Editor
B.R. Khassenov, PhD, «Bolashaq» Academy, Kazakhstan

Editorial Board Members

J. Auracher	PhD, Senior Researcher	National University of Singapore	Singapore
E.Y. Protassova	Doctor of Philology, Professor	University of Helsinki	Finland
M.T. Sánchez	PhD, Senior Lecturer	University of Aberdeen	United Kingdom
B.M. Nurgaliev	Doctor of Law, Professor	Karaganda University of Kazpotrebsoyuz	Kazakhstan
B. Simonovich	Doctor of Law, Professor	University of Kragujevac	Serbia
K.A. Sarbasova	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of APSK	Zhetysu University named after I. Zhansugurov	Kazakhstan
S. Şahin	PhD	Akdeniz University	Turkey
G.O. Tazhigulova	Doctor of Pedagogy, Professor	E.A. Buketov Karaganda University	Kazakhstan
T.A. Daniyarov	Candidate of Pedagogical Sciences, Professor	Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University	Kazakhstan
A. Siyanova-Chanturia	PhD	Victoria University of Wellington	New Zealand
A.A. Nurumov	Doctor of Economics, Professor	L. N. Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan
A.G. Butrin	Doctor of Economics, Professor	South Ural State University	Russia
I.S. Nasipov	Doctor of Philology, Professor	Bashkir State Pedagogical University	Russia
N.A. Ismail	PhD	Universiti Tun Hussein Onn Malaysia	Malaysia
Y.B. Kasenov	Candidate of Historical Sciences, Associate Professor	«Bolashaq» Academy	Kazakhstan
A.P. Alekseev	Doctor of Philosophy, Professor	Moscow State University named after M. V. Lomonosov	Russia

Individual articles: © 2025 The Author(s).
Published by Private Institution “Bolashaq” Academy / “Bolashaq-Baspa”. Articles in this issue are distributed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), unless otherwise stated.

The international scientific journal «Actual problems of present» was registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan (Certificate of registration of periodicals and № 15583-Ж dated September 25, 2015).

Frequency of publication: quarterely

The main thematic focus : different branches of science. The journal publishes scientific articles, materials of the research, reports, reviews, etc.
When reprinting, a link to the journal is required. The authors are responsible for the accuracy of the facts, quotes, proper names, including geographical names.
Subscription on the territory of the Republic of Kazakhstan on the index 75319

The Federal Service for the Supervision of Compliance with the Law in the Field of Mass Communications and the Protection of the Cultural Heritage of the Russian Federation allows the distribution of the international journal «Actual problems of modernity» (Republic of Kazakhstan) on the territory of the Russian Federation. Permission to distribute products of foreign periodicals of the RF № 78 dated July 6, 2006. Subscription on the territory of the Russian Federation by the index 88044 in the joint catalog "Press of Russia" № 000053

The international scientific journal «Actual problems of present» включен в национальную информационно-аналитическую систему «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) – Договор No. 75-02 / 2016 dated February 18, 2016

МАЗМҰНЫ

Палидан М.
Орталық Азия түркі тілдеріне арналған табиғи тілдерді өңдеу және сөйлеу технологиялары: қазіргі әдістер, ресурстар және мәселелерге шолу.....7
Тулебаев Е., Жетесбаева Ш., Осинцев В., Рафаэл Р., Карабаева Г.
Қазақстан Республикасында онкологиялық ауруларда қолданылатын дәрілік заттардың фармацевтикалық нарығының қазіргі жағдайы.....19
Хамзин М., Тайжанова Қ.
Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясы.....36
Сагалиев Н., Турлыбекова Г., Шишкина Е., Абикенова А., Белоусова Л.
«Бұйратау» мемлекеттік ұлттық табиғат паркінің аумағында Ақбас үйректің (Oxyura leucocephala) тіршілік ету ерекшеліктері.....48
Тыржанова С., Ишмуратова М., Исмаилова Ф.
Бұйратау мемлекеттік ұлттық паркіндегі Scabiosa ochroleuca популяциясының фитоценоздық сипаттамасы.....60
Кабжанов А., Жақып-Жан А., Жунусова Л., Жүкен І., Кордашева А.
ЖИ құқықтық реттеудің тұжырымдамалық тәсілдері: халықаралық және қазақстандық тәжірибе.....74
Лосева И., Абдуллабекова Р., Резцова Т., Гаммер Д.
Фармацевтикалық білімі бар білім алушылар мен жас мамандардың «клиникалық фармацевт» мамандығын алуға уәждемесін бағалау.....90
Садыкова К., Жумжумаев Н., Алтайбаева Г.
Қазақстан жаһандық тенденциялардың бейнесінде: отбасы институтының дағдарысы және ажырасулардың өсуі.....102
Сагалиев Н., Картбаева Г.
«Бұйратау» МҰТП жағдайында жыртқыш құстардың ұясы: биотикалық және антропогендік факторлардың әсері.....119
Картбаева Г., Сагалиев Н.
«Бұйратау» МҰТП-ның ұсақ сүтқоректілер мониторингі.....132

ОГЛАВЛЕНИЕ

Палидан М.
Обработка естественного языка и технологии речи для тюркских языков Центральной Азии: обзор современных методов, ресурсов и проблем.....7
Тулебаев Е., Жетесбаева Ш., Осинцев В., Рафаэл Р., Карабаева Г.
Современное состояние фармацевтического рынка препаратов, применяемых при онкологических заболеваниях в Республике Казахстан.....19
Хамзин М., Тайжанова Қ.
Идея свободы в поэзии Касыма Аманжолова.....36
Сагалиев Н., Турлыбекова Г., Шишкина Е., Абикенова А., Белоусова Л.
Особенности пребывания Савки (Oxyura leucocephala) на территории ГНПП «Буйратау».....48
Тыржанова С., Ишмуратова М., Исмаилова Ф.
Фитоценотическая характеристика популяций Scabiosa ochroleuca в ГНПП «Буйратау».....60
Кабжанов А., Жакып-Жан А., Жунусова Л., Жукен И., Кордашева А.
Концептуальные подходы к правовому регулированию ИИ: международный и казахстанский опыт.....74
Лосева И., Абдуллабекова Р., Резцова Т., Гаммер Д.
Оценка мотивации обучающихся и молодых специалистов с фармацевтическим образованием к получению специализации «клинический фармацевт».....90

Садыкова К., Жумжумаев Н., Алтайбаева Г.
Казахстан на фоне мировых тенденций: кризис института семьи и рост разводов.....102
Сагалиев Н., Картбаева Г.
Гнездование хищных птиц в условиях ГНПП «Буйратау»: влияние биотических и антропогенных факторов.....119
Картбаева Г., Сагалиев Н.
Мониторинг мелких млекопитающих ГНПП «Буйратау».....132

CONTENTS

Palidan M.
Natural Language Processing and Speech Technologies for Central Asian Turkic Languages: A Review of Current Methods, Resources, and Challenges.....7
Tulebayev Ye., Zhetesbayeva Sh., Ossintsev V., Rafael R., Karabayeva G.
The current state of the pharmaceutical market for drugs used in oncological diseases in the Republic of Kazakhstan.....19
Khamzin M., Taizhanova K.
The idea of freedom in the poetry of Kasym Amanzholov.....36
Sagaliyev N., Turlybekova G., Shishkina E., Abikenova A., Belousova L.
Features of the residence of White-headed duck (Oxyura leucocephala) on the territory of SNNP «Buyratau».....48
Tyrzhanova S., Ishmuratova M., Ismailova F.
Phytocenotic characteristics of Scabiosa ochroleuca populations in the Buiratau National Nature Park.....60
Kabzhanov A., Zhakyp-Jean A., Zhunusova L., Zhuken I., Kordasheva A.
Conceptual approaches to legal regulation of AI: international and Kazakhstani experience.....74
Losseva I., Abdullabekova R., Reztsova T., Gammer D.
Assessment of motivation of students and young specialists with pharmaceutical education to obtain specialization "clinical pharmacist".....90
Sadykova K., Zhumzhumaev N., Altaibaeva G.
Kazakhstan against the background of global trends: the crisis of the family institution and the increase in divorces.....102
Sagaliev N., Kartbayeva G.
Nesting of birds of prey in conditions of SNNP "Buiratau": the influence of biotic and anthropogenic factors.....119
Kartbayeva G., Sagaliev N.
Monitoring of small mammals of the State National Nature Park «Buiratau».....132

https://doi.org/10.64863/2312-4784/2025-4-50/36-47
Редакцияға түскен уақыты: 10.11.2025
Қабылданған уақыты: 29.12.2025

Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясы

Мәуен Хамзин[1], Қарлығаш Тайжанова[2]*

[1]Филология ғылымдарының докторы, «Bolashaq» академиясының профессоры, Қарағанды,00012, Қазақстан. Email: khamzin_mail.ru; ORCID: https://orcid.org/ 0009-0002-7972-3094

[2*]Қазақ тілі және әдебиеті пәні мұғалімі, Әлихан Бөкейханов атындағы №15 мектеп-лицейі, Балқаш, 100300, Қазақстан. Email: Tkb73@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/ 0009-0006-0534-7777

Аннотация

Бұл мақалада қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясының көркемдік-эстетикалық табиғаты кешенді түрде талданады. Зерттеудің негізгі мақсаты – ақын шығармашылығында тәуелсіздік ұғымының қалай қалыптасып, қандай поэтикалық тәсілдер арқылы көрініс тапқанын анықтау. Авторлар Қасым Аманжолов поэзиясын тарихи-әлеуметтік контекстпен сабақтастыра отырып, уақыт – қоғам – адам үштағаны аясында қарастырады. Зерттеу барысында тарихи-салыстырмалы, типологиялық және мәтіндік талдау әдістері қолданылды. Ақын өлеңдеріндегі азаттық идеясы лирикалық қаһарманның дүниетанымы, азаматтық ұстанымы және стильдік ерекшеліктерімен тығыз байланыста зерделенеді. Әсіресе «Дүниеге жар» өлеңі негізгі мәтіндік нысан ретінде алынып, ондағы ұлттық сана, еркіндікке ұмтылыс және адамзаттық құндылықтар жүйесі айқындалады. Мақалада Қасым Аманжолов поэзиясының Махамбет, Абай, Мағжан, Ілияс Жансүгіров дәстүрімен сабақтастығы көрсетіліп, дәстүр мен жаңашылдық мәселесі нақты мысалдар арқылы дәлелденеді. Ақын поэзиясындағы бейнелі сөз қолданыс, лиризм мен пафостың, философиялық тереңдік пен азаматтық үннің біртұтас көркемдік жүйе құрауы зерттеудің негізгі нәтижелерінің бірі болып табылады. Асылы, қандай шығарма болса да, оның құндылық қадір-қасиеті кейіпкер келбетінің мейлінше кесек түрде кескінделіп, сомдалуымен тығыз байланыста екендігі белгілі. Сондықтан да күрделі ұғым болып табылатын стильдің Қасым шығармашылығындағы өзіндік ерекшелік, сипаттары жан-жақты саралаудан өткізілді, нақтылай айтсақ, ақындық шеберліктің ұлттық болмыс иірімдерінен, философиялық ой-толғамның қазақтың ғасырлар бойы жасаған мол мұрадан сусындауынан, өткірлік элементтерінің нәзік сыршылдық, шынайы элегиямен ұштасып, бір тұтастыққа айналуынан байқалатыны ғылыми тұрғыдан дәйектеліп, дәлелденеді. Зерттеу нәтижелері Қасым Аманжолов шығармашылығындағы азаттық идеясының қазақ поэзиясындағы ұлттық рух пен тәуелсіздік санасының қалыптасуындағы маңызын айқындайды. Мақала тұжырымдары қазақ әдебиеті тарихын, поэзия теориясын оқытуда, сондай-ақ тәуелсіздік идеясына арналған ғылыми зерттеулерде пайдалануға болады.

Кілт сөздер: поэзия, тәуелсіздік, лиризм, сыршылдық, пафос.

Идея свободы в поэзии Касыма Аманжолова

Мәуен Хамзин [1], Қарлығаш Тайжанова[2]*

[1]Доктор филологических наук, профессор Академии «Bolashaq», г. Караганда, 00012, Казахстан. Email: khamzin_mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0009-0002-7972-3094

[2*]Учительница казахского языка и литературы, средняя школа-лицей №15 имени Алихана Бокейханова, Балхаш, 100300, Казахстан. Email: Tkb73@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0009-

0006-0534-7777

Аннотация

В данной статье комплексно анализируется художественно-эстетическая природа идеи свободы в поэзии выдающегося представителя казахской литературы Касыма Аманжолова. Основная цель исследования – определить, как формировалось понятие независимости в творчестве поэта и через какие поэтические приемы оно нашло свое отражение. Авторы рассматривают поэзию К. Аманжолова в единстве с историко-социальным контекстом в рамках триады «время – общество – человек». В ходе исследования были использованы историко-сравнительный, типологический и текстологический методы анализа. Идея свободы в стихотворениях поэта изучается в тесной связи с мировоззрением лирического героя, его гражданской позицией и стилистическими особенностями. В качестве основного объекта текстового анализа взято стихотворение «Дүниеге жар» («Воззвание к миру»), в котором выявляются национальное самосознание, стремление к свободе и система общечеловеческих ценностей. В статье демонстрируется преемственность поэзии К. Аманжолова с традициями Махамбета, Абая, Магжана и Ильяса Жансугурова, а вопрос традиции и новаторства доказывается на конкретных примерах. Одним из основных результатов исследования является выявление целостной художественной системы, сочетающей в себе образность, лиризм и пафос, философскую глубину и гражданский голос поэта. В целом известно, что ценность любого произведения во многом определяется масштабностью и глубиной художественного образа. Поэтому в статье всесторонне рассматриваются особенности стиля Касыма Аманжолова. Уточняется, что поэтическое мастерство поэта проявляется в национальных интонациях, в философской глубине, питаемой многовековым духовным наследием казахского народа, а также в гармоничном сочетании остроты выражения с тонкой лиричностью и искренней элегичностью. Результаты исследования определяют значимость идеи свободы в творчестве Касыма Аманжолова для формирования национального духа и сознания независимости в казахской поэзии. Выводы статьи могут быть использованы при изучении истории казахской литературы, теории поэзии, а также в научных исследованиях, посвященных идее независимости.

Ключевые слова: поэзия, независимость, лиризм, исповедальность, пафос

The idea of freedom in the poetry of Kasym Amanzholov

Mauen Khamzin[1], Karlygash Taizhanova[2]*

[1]Doctor of Philology, Professor at "Bolashaq" Academy, Karaganda, 00012, Kazakhstan. Email: khamzin_mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0009-0002-7972-3094

[2*]Kazakh language and literature teacher, Alikhan Bokeikhanov Secondary School-Lyceum No. 15, Balkhash, 100300, Kazakhstan. Email: Tkb73@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0009-0006-0534-7777

Abstract

This article offers an analytical study of the artistic and aesthetic representation of the idea of freedom in the poetry of Kasym Amanzholov, a major figure in Kazakh literature. The main objective of the research is to identify how the concept of independence was formed in the poet's creative worldview and through which poetic devices it was expressed. Amanzholov's poetry is examined in close relation to its historical and social background within the triadic framework of "time – society – human," which allows for a holistic interpretation of his works. The study applies historical-comparative, typological, and textual analysis methods. Special attention is paid to the connection between the idea of freedom and the lyrical hero's worldview, civic position, emotional intensity, and stylistic individuality. The poem "Duniyege Zhar" (Proclamation to the World) is selected as the main

object of textual analysis, revealing the themes of national identity, aspiration for liberty, and universal human values. The article demonstrates the continuity of Amanzholov's poetry with the traditions of Makhambet, Abai, Magzhan Zhumabayev, and Ilyas Zhansugurov, emphasizing the interaction of tradition and innovation. One of the key findings is the identification of a unified artistic system combining figurative imagery, lyricism and pathos, philosophical depth, and a strong civic voice. The research highlights the importance of the idea of freedom in shaping the national spirit and the consciousness of independence in Kazakh poetry and confirms the relevance of Amanzholov's poetic legacy for literary studies and education.

Keywords: Poetry, independence, lyricism, sincerity, pathos.

1. Кіріспе

Қазақ әдебиетінің тарихи дамуында азаттық пен еркіндік идеясы поэзияның жетекші концептілерінің бірі болып қалыптасты. Ұлттың қоғамдық санасы, тарихи жады мен рухани болмысы ең алдымен поэзияда көрініс тауып, әр кезеңде еркіндік ұғымы әртүрлі көркемдік модельдер арқылы бейнеленді. XX ғасырдағы қазақ поэзиясы, әсіресе кеңестік идеология үстемдік еткен кезеңде, азаттық идеясының ашық емес, астарлы, символдық және лирикалық формада берілуімен ерекшеленеді.

Осы тұрғыдан алғанда Қасым Аманжолов шығармашылығы қазақ поэзиясындағы азаттық идеясын көркемдік тұрғыдан жаңаша пайымдаған ерекше құбылыс болып табылады. Ақын поэзиясында еркіндік мәселесі тек саяси тәуелсіздік деңгейінде емес, адам болмысының ішкі еркіндігі, азаматтық ұстаным, ұлттық намыс пен рух категориялары арқылы көрініс табады. Қасым поэзиясының көркемдік қуаты мен азаматтық пафосы оның шығармаларын кеңестік әдеби канон аясынан шығарып, ұлттық поэзияның биік үлгілерінің қатарына қосады.

Қасым Аманжолов шығармашылығы отандық әдебиеттану ғылымында ерте кезеңнен бастап зерттеліп келеді. Ақын поэзиясының көркемдік жүйесі, стильдік ерекшеліктері мен поэтикалық шеберлігі Т.Әбдірахмановаңың (1976) еңбектерінде жан-жақты қарастырылды. С.Қирабаев (2007) Қасым поэзиясын дәуір шындығымен, қоғамдық оймен байланыстыра отырып, оның азаматтық үнін айқындады. З.Қабдолов (1992) пен Р.Нұрғали (2002) еңбектерінде ақын шығармашылығы көркемдік-эстетикалық өлшемдер тұрғысынан бағаланып, оның поэзиясындағы лиризм мен пафостың өзара байланысы көрсетілді.

Тәуелсіздік кезеңінде Қасым Аманжолов поэзиясы ұлттық рух пен азаттық идеясы тұрғысынан қайта пайымдала бастады. Ұлт-азаттық идеясының әдебиеттегі көрінісін арнайы зерттеген еңбектерде Қасым поэзиясы Махамбет, Абай, Мағжан дәстүрінің жалғасы ретінде қарастырылады (Абдиманов, 2007; Қамзабекұлы, 2002). Сонымен қатар Қасым поэзиясының І.Жансүгіров шығармашылығымен типологиялық және поэтикалық үндестігі де бірқатар зерттеулерде атап өтілді (Калиева, 2010).

Сонымен бірге қолда бар зерттеулерде Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясы көбіне жалпы сипатта немесе тарихи-әдеби контекст аясында ғана қарастырылып келеді. Ақын поэзиясындағы еркіндік ұғымының лирикалық қаһарман бейнесімен, поэтикалық стратегиясымен және стильдік жүйесімен тұтастықта арнайы талдануы жеткіліксіз. Бұл жағдай зерттеудің ғылыми олқылығын айқындайды.

Осы мақаланың мақсаты – Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясының көркемдік-эстетикалық табиғатын анықтап, оның ақынның дүниетанымы, лирикалық қаһарманы және стильдік ерекшеліктері арқылы қалай көрініс тапқанын кешенді түрде талдау. Зерттеу барысында ақын шығармалары тарихи-әлеуметтік контексте қарастырылып, дәстүр мен жаңашылдық мәселесі қазіргі әдебиеттану талаптары тұрғысынан пайымдалады.

2. Материалдар мен әдістер

Бұл зерттеу Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясының көркемдік-эстетикалық табиғатын анықтауға бағытталған сапалық (qualitative) әдебиеттанымдық талдауға негізделеді. Зерттеудің әдіснамалық негізі қазіргі гуманитарлық ғылымдарда кең

қолданылатын тарихи-әдеби, салыстырмалы-типологиялық, мәтіндік-интерпретациялық және контенттік талдау тәсілдерінің үйлесімді қолданылуымен айқындалады. Аталған әдістер ақын шығармашылығын тұтас көркемдік жүйе ретінде қарастыруға және азаттық идеясын поэтикалық ойлау деңгейінде пайымдауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің негізгі материалы ретінде Қасым Аманжоловтың поэзиялық шығармаларының академиялық және таңдамалы жинақтары алынды. Нақты мәтіндік нысан ретінде ақынның азаматтық және философиялық лирикасына жататын өлеңдері таңдалып, олардың ішінен азаттық, еркіндік, ұлттық рух, азаматтық ұстаным мәселелері айқын көрінетін мәтіндер іріктелді. Әсіресе,«Дүниеге жар» өлеңі концептуалдық мәтін ретінде қарастырылып, онда ақынның лирикалық қаһарманы арқылы еркіндік идеясының көркемдік модельдері талданды.

Тарихи-әдеби әдіс ақын шығармашылығын өзі өмір сүрген қоғамдық-саяси жағдаймен сабақтастыра талдауға мүмкіндік берді. Бұл әдіс Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясының кеңестік идеология жағдайында қандай көркемдік формада берілгенін, ашық пафос пен астарлы ишара арасындағы тепе-теңдікті анықтауға бағытталды. Сонымен қатар бұл тәсіл ақын поэзиясының XX ғасырдағы қазақ әдеби процесіндегі орнын айқындауға негіз болды.

Салыстырмалы-типологиялық әдіс Қасым Аманжолов поэзиясын қазақ әдебиетіндегі азаттық идеясының дәстүрлі көріністерімен салыстыру мақсатында қолданылды. Атап айтқанда, ақын поэзиясындағы еркіндік мотивтері Махамбет, Абай, Мағжан және Ілияс Жансүгіров шығармаларындағы ұқсас концептілермен салыстырылып, дәстүр мен жаңашылдықтың өзара байланысы анықталды. Бұл әдіс арқылы Қасым поэзиясының ұлттық поэтикалық дәстүрді жалғастыра отырып, жаңа тарихи жағдайға бейімделген өзіндік көркемдік шешімдер ұсынғаны көрсетілді.

Мәтіндік-интерпретациялық талдау зерттеудің негізгі әдістерінің бірі ретінде қолданылды. Бұл тәсіл өлең мәтіндеріндегі бейнелі сөз қолданыс, метафоралық жүйе, поэтикалық интонация және лирикалық қаһарманның дүниетанымын кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік берді. Азаттық идеясы тек мазмұндық деңгейде емес, көркемдік құрылым, образ жүйесі және стильдік тәсілдер арқылы қалай жүзеге асатыны талданды. Интерпретациялық талдау барысында поэзиялық мәтіннің көпқабатты мағынасы, астарлы семантикасы және идеологиялық контекстпен байланысы ескерілді.

Контенттік талдау әдісі Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттыққа қатысты лексикалық және семантикалық өрістерді анықтау мақсатында қолданылды. Ақын өлеңдеріндегі «еркіндік», «ұлт», «ел», «жер», «адам», «тағдыр» сияқты кілтті ұғымдар жүйеленіп, олардың поэтикалық қызметі айқындалды. Бұл тәсіл азаттық идеясының поэзияда кездейсоқ мотив емес, тұрақты әрі жүйелі концепт екенін көрсетуге мүмкіндік берді.

Зерттеудің теориялық базасы ретінде қазақ әдебиеттану ғылымындағы классикалық және заманауи еңбектер пайдаланылды. Әдебиет теориясы, поэтика, лирикалық қаһарман және көркемдік ойлау мәселелеріне арналған еңбектер зерттеу нәтижелерін интерпретациялауда негізгі тірек болды. Сонымен қатар тәуелсіздік кезеңіндегі ұлттық әдебиетке арналған зерттеулер ақын шығармашылығын қазіргі ғылыми парадигма тұрғысынан бағалауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында ғылыми объективтілік пен академиялық бейтараптық қағидалары сақталды. Мәтіндерді талдауда бағалауыш, публицистикалық сипаттан гөрі дәлелді ғылыми пайым басым болды. Әдістердің кешенді қолданылуы Қасым Аманжолов поэзиясындағы азаттық идеясының көркемдік табиғатын біржақты емес, көпқырлы құбылыс ретінде қарастыруға жағдай жасады.

Зерттеу барысында ғылыми жарияланымдарға контенттік талдау жасалып, отандық және халықаралық Қасым шығармаларындағы азаттық идеясының басқа қазақ ақындарының І.Жансүгіров (1960) шығармаларымен ұқсастықтары мен айырмашылықтары салыстырылды. Қасым мен Ілияс поэзиясындағы «ұлт азаттығы» ұғымының берілу тәсілдері, поэтикалық стиль мен лексикалық талдау салыстырылып, Қасымның поэзиялық ерекшелігі дараланады.

3. Нәтижелері мен оның талқылануы

Ақын лирикасындағы азаттық идеясы лирикалық қаһарманның аксиологиялық (құндылықтар жүйесі) дүниетанымымен, азаматтық-патриоттық ұстанымымен және дербес стильдік қолтаңбасымен сабақтастықта зерделенді.Ақынның еркіндік концепциясы – бұл тек саяси ұмтылыс қана емес, бұл – Т.С. Элиоттың (1909) "Дәстүр және индивидуалды талант" теориясы аясындағы рухани жаңғыру процесі.Қ. Аманжоловтың ұлылығы – оның Махамбет, Абай, Мағжан сынды "жампоздар" қалыптастырған классикалық мектепті заман талабына сай модернизациялауында екені дәлелденді. Бұл жерде Г.Блумның (1973) "әсерден қорқу" (The Anxiety of Influence) концепциясы тұрғысынан қарасақ, Қасым алдыңғы буынның ықпалын игере отырып, оны еркін интонация мен психологиялық параллелизм арқылы қайта конструкциялады. Ақынның стильдік ізденістері мен азаттық идеясының органикалық бірлігі оның жаңашыл поэтикалық жүйесін қалыптастырды.Қ. Аманжоловтың көркемдік-эстетикалық мектебі кейінгі қазақ-ақын жазушыларына (М. Мақатаев, Ж. Нәжімеденов, т.б.) игі әсер етіп, олардың шығармашылық лабораториясына бағыт берді. Жұмыс барысында теориялық анализ әдісі қолданды, материал ретінде Қасым Аманжоловтың шығармалар жинағы (2014), әдебиеттанушылар С.Қирабаев (2007), Р.Нұрғали (2002), Б.Әбдіғазиұлы (2002) еңбектері қолданды.

1940 жылы ақын небәрі жиырма тоғыз жаста еді. Қазан төңкерісінің елге қандай өзгеріс әкелгенін білмесе де, жастау болса да, отызыншы жылдардағы алапат оқиғаларға куә болды. Ауыр аласапыран уақыт оны ерте есейтті. Отыз жасқа толар-толмаста жазған өлеңіне назар аударалық.

Ей, тәкаппар дүние!
Маған да бір қарашы.
Танисың ба сен мені?
Мен қазақтың баласы!
«Тағы жұрт» деп тағы да,
Танымассың, білмессің.
Өйткені мен қазақпын,
«Англичанин» емеспін.
Танисың ғой сен оның
Өзінен бұрын мылтығын,
Дәріптейсің қасиетін
Адамы түгіл, итінің.
Мен де оны бір кезде
Етігінен танығам
Қадай басып өкшесін,
Далама кеп қаңғыған.

«Ей, тәкаппар дүние!» образы – кеңістіктің кеңдігін ғана емес, лирикалық қаһарманның сол кеңістіктегі азат орнын айқындайды.

Барша әлемге тіл қатуы азаматтық ұстанымының, қаламгерлік тұжырымының биікте екенін байқатады. Уытты өлең жолдары социалистік реализм қағидаларында дұшпан боп есептелген еуропалық алпауыттарға, күні кешегі ресейлік патшаның іс-әрекеттеріне қарсылық ретінде жазылған. Ақын өлеңінде асқақтық бар, өр даусында уыт бар, салмақтылық бар. Бәрінен бұрын сенім бар, жігер бар.

Бұндағы «Далама кеп қаңғыған» деп тұрғаны қиын Қазан төңкерісіне дейін қазақ жеріне келіп, кен орындарын ашып байыған еуропалық алпауыттар мәселен, ағылшын байлары, кәсіпкерлері

«Тағы» дейтін халқымды,
Дозақ дейтін даланы.
Кен қазам деп көр қазып,

Ақтаратын моланы.
Жылап жатса бір қазақ,
Күлуші еді-ау ол өлі!
Соның бәрі сұрқия
Сұм патшаның әлегі.
Екі аяқты ақ патша
Көп батырды шеңгелін.
Сар далада сарғайдым,
Қасіретпен шөлдедім.
Мынау қара көзімнен
Сансыз дария жас ақты.
Өз етімді өзіме
Кесіп алып асатты.

Бұл жолдарда ақынның белгілі бір дәрежеде ашынған сондықтан да уытты жолдарға арқау болған ойлары бар, ақынның өр даусы ерекше байқалады, өйткені, бұл жолдарда өз халқының мұңы бар, көз жасы бар. Қазағының шеккен зардабы, көрген қиянаты ақынның намысын жанып тұр. Намысты, арлы қазақ болсам деп едім, ел болсам деп ойлаушы емдеген жолдар тұтас келіп, алдыңғы шумақтардағы негізгі ойды одан әрі дамытып тұр.

Деп ойлаушы ем, сол болды,
Арманыма жеттім мен.
Үдере жорттым, жол болды,
Тау төңкердім екпінмен.
Енді мені менсінбес
Европаның қай елі?
Қарсы келсем, құшақтар
Қаратпайтын әйелі.
Сорлы негр қара боп
Туғанына жазықты.
Тәкаппарсың, дүние,
Көп қорладың аз ұлтты.
Қаталастың бірақ сен,
Аз дегенің көп екен.
Көміп кетер кепшілік,
Көп кешікпес, күні ертең.

Дүние неге адамдарды нәсілге бөледі? «Сорлы негр қара боп тұрғанына жазықты» деген жолдары ақынның айтпағы осы. Адамдар неге тең құқыққа ие емес? Неге әділетсіздік басым? Енді тереңірек үңілсек, жап-жас ақынды әлеуметтік теңсіздік, нәсілге, ұлтқа бөлушілік, өзгелерді «аға ұлттың кемсітуі-бәрі-бәрі астамшылықтан туындап тұрғанын т.б. жайттарды біле қоймапты-ау деп, әрине, сөгуге болмайды. Тап күресі, тоталитарлық тәртіп, бірге туғандардың бірі бай, бірі кедей болғандықтан бір-бірімен жауласу, большевиктік зұлым саясатқа қарсы келмесін деп ақылды, зиялы, оқыған, санасы оянған сұңғыла жандарды халық жауы деп жойып жіберуі-бәрі де сол кеңес билігінің пәрменімен жүзеге асып еді ғой, ақын бұл жайтты біліп, сезсе де ашық айта алмайтыны анық еді. Бұл шумақтар қазақ ұлтын айта келе, сол кезде көп адамның көңіліне үміт ұялатқан, халқымыздың көсегесін көгертеді деп кеңестік билікке, құдіретті коммунистік партияға құлай сенген заман еді. Ақын да, қалың жұртшылық та ғаламат қаталдықпен жүргізілген репрессиядан үрейленіп, оңала қоймаған кез еді. Сондықтан да келесі шумақтарда ақын қызыл туды ерекше айтқан.

Қызыл ту-кеңестік мемлекеттің туы.
Енді, сірә, дүние,
Танисың ғой мені сен.
«Танысамын соғысып», -

Деп ойлама, тегі, сен.
Төрт құбылам түгел сай,
Қорқытпайды соғысың.
Жетпіс қабат қорғаңдай
Батысымда - орысым.
Шымқай болат киінген
Шұғылалы шығысым.
Тас түлектей түйілген
Қырғыз, якут туысым.
«Тағы» емеспін, тағы айтам,
Адаммын-ды бұрыннан.
Адаммын деп жылағам,
Адаммын деп қырылғам.
Тәкаппар ұлы дүние!
Қазақ деген мен деймін.
Мылтығыңды ұсынба,
Қолыңды ұсын, кел деймін!

Ақын ғұмырында адамның бір-бірінен айырмашылығы шамалы. Рас, біраз оқыған, тіреуі мықты саясаткер, біреу билік сапында көзге түскен, біреу қоғам келбетіне замана тынысын, уақыт талабын тез ұғына қоятын, соған сай қимылдайтын жан. Ал зұлымдық, қара ниеттілер көп болса, қиянат та, үйлесімдік те көп болады. Ендеше, ақын ойынша, адам баласы дауласса да, жауласпауы керек, ұғысуы керек, бір-бірімен тіл табысуы керек. Өлеңде мінез бар. Мінез-адамның жеке байлығы. Осы «Дүниеге жар» өлеңі арқылы ақынның шеберлік зертханасына кіруге болады.

Ақынның стильдік ерекшеліктері, шығармашылық шеберлігі, қабілет-қарымы тұтаса келіп, осы өлеңнен-ақ көрінеді. Оның шығармаларына қазіргі кезде жиі айтылып жүрген лирикалық прозаның элементтері тән оптимизм, өршілдік рух, жеңіл мұң, элегия, тегеуірінді ұстаным, берік сенім, философиялық иірімдерге ұмытыла алған сыршыл лиризм бар. Әр шығармасынан авторлық тұжырымдамасын әйгілеп тұрған лирикалық қаһарман бой көрсетеді ал, лирикалық қаһарман ақын бейнесінің оның шығармаларынан жинақталған тұтас тұлға ретінде көрінеді.

Қасым Аманжолов поэзиясындағы мазмұн мен пішіннің ұштасуы көркемдік ұғымын ақынның жетік меңгеруіне жол ашқан. Ақын көркемдік ойлаудың биігіне көтеріле алған қаламгер санатына жатады, ал «Көркем сананың, эмоциялық белсенділігі, эстетикалық сезімнің кемелдігі, сергектігі, тез, шапшаң шабыттану, болжағыштық, тұтанғыштық қасиеттер көркемдік ойлаудың биігіне көтеріле алған қаламгерлер санатына жатады. Қасым Аманжолов-өз дәуірінің перзенті. Ол сол социалистік қоғамда өмір сүрді. Төңірегінде болып жатқан өзгерістер, сондай-ақ уақыт өте келе, жеке адаммен тұтас жұртшылықтың еркіндіктен тыс болуы-бәрі де оны бей-жай қалдырмады. Соғыста болу, өмір мен өлім беттескен, сұрапылдың бел ортасында болуы оны адамтану іліміне бастады. Пайымдай қараған жан ақын поэзиясында өзі ғұмыр кешіп жатқан қоғамды, құдіретті, күшті партия мен билікті жырға қосып, құлаш-құлаш өлең арнаған ақынды байқамайды, ол тақырыпқа арналған аздаған ғана шығармаларды көрер еді, есесіне адамтану ілімінен туындайтын жақсылық пен жамандық, сұлулық пен сыйықсыздық, өмір мен өлім сияқты мәңгілік мәселелерді жырлай келе, солардың әу бастағы қозғаушы күші. Адам атты күрделі әрі қуатты жаратындының, іс-әрекеті, пиғыл, мінез, ниетінен туындайтынын жете сезінгендіктен де көсіле жырлағанының көзі жетер еді.

Жалпы, ақын шығармашылығы туралы ертелі-кеш жарық көрген ірілі-ұсақты еңбектерді айтқанда, сол кезеңнің нақты саяси хал-ахуалын ірден аңғаратын дереккөз ретінде академик С.Қирабаевтың (2007), ғалым Т.Әбдірахмановаңың (1976), сонымен қатар, Қ.Аманжоловтың дәстүрі жайында кандидаттық диссертация қорғаған Қ.Қалиеваның (2010) еңбегінде т.б. айтуға болады. Аталмыш мақаланың өзекті проблемаға айналғанын, демек, бұрындары

тәуелсіздік идеясының өнерінде, әдебиеттану ғылымында өте сақтықпен айтылғанын есте ұстағанымыз абзал.

Қ. Аманжолов поэзиясының Махамбет, Абай, Мағжан, Ілияс сынды тұлғалардың әдеби мектебімен интертекстуалды байланысы айқындалып, дәстүр сабақтастығы мен авторлық жаңашылдық мәселесі нақты мысалдармен айғақталады. Ақын шығармаларындағы бейнелі метафоралар, лиризм мен пафостың үйлесімі, философиялық рефлексия мен азаматтық үннің тұтастығы – зерттеудің басты нәтижелерінің бірі. Ақын поэзиясындағы негізгі тақырыптар: еркіндік пен күрес рухы, отаншылдық, азаматтық пафос, лирикалық «меннің» даралығы.

Ғылыми тәжірибенің тарихына ден қойсақ, бір жайт ерекше ден қоюды қалайды: ол-бір әннің өлеңнің әнші немесе ақынның бағын ашатындығы. Біз жоғарыда келтірген бір ғана өлеңнің ақындық қуатпен буырқана келіп, ұлттық сананың серпілісі мен сілкінісіне алғышарттар жасағанын, ал, бұл жайт тұтаса келіп, ақын поэзиясындағы тәуелсіздік идеясының кескінделуіне қайнар көз болып табылады.

«Дүниеге жар» ақынның тәуелсіздікті аңсау идеясының бастау көзі, локомативі, бүкіл шығармашылығының алтын діңгегі, өзені, арқауы.

Ол бір ғана өлеңі арқылы тарихта қалуға лайықты тұлға, өнер иесі екендігі өз алдына, тұтас халқын биіктетіп, оған мәңгілік ескерткіш орнатып кетті. Олай болса, тәуелсіздік идеясының көрінісі Қ.Аманжолов шығармаларында ерекше орны бар бір туындысы арқылы талдауға тырыстық. Ал, дәстүр жалғастығын төмендегі ой-толғамымыз арқылы зерделенді.

Поэзия әлемінде, жалпы әдебиетте дәстүр және жаңашылдық ұғымдары тұрғысынан, бірінші, кезекке төл топырағымыздағы рухани шүйгіндік мәселесін аттап өте алмаймыз, себебі, кез келген, үлкен өнердің болмысына ортақ бір тамаша қасиет бар. Ол қасиет, әдетте, сол өнердің алды-артындағы рухани шүйгіндікпен дараланады. Шын мәнінде үлкен өнерді әбден орныға шыңдалған рухани дәстүр дүниеге әкеледі, ал рухани дәстүр дегеніміз-мәуелі дарақ сияқты тамырын тереңнен тартып, бұтағын кеңге жаяды. Олай болса, Қасым үшін рухани шүйгіндік болған құнар жырлар поэзиясы, әсіресе, Махамбет поэзиясындағы өршіл рух, Абай поэзиясындағы философиялық тереңдік, ұлт даналығы болды. Ақын поэзиясындағы солардың шығармаларындағы элементтердің болуы осы ойымызға дәлел болса керек. Бұл орайда, қазақ әдебиетінде үш арыс деп аталған ірілердің бірі І.Жансүгіров пен Қ.Аманжолов поэзиясындағы дәстүр сабақтастығы туралы мына ықшам еңбек назар аудартады.

Қыран қанатты ақын Қ.Аманжолов өлеңге деген таланты ерте оянған және оны өзі ерте сезіне отырып, артына эстетикалық әсері мол, бай поэзия қалдырды.

Қазақтың әні мен өлеңін,
Найзадай көтеріп келемін.
Шығыстың аласа аспанын

Түндіктей түріп бір тастадым, - дегенде ақын өзінің поэзия әлеміндегі орнын танып білгендей.

Құралайша күй кешкен,
Батыр билеп, бай жайлап,
Ханы қанап, қан ішкен.
Ішінен дерт, сырттан өрт.
Жарлыны жеп жегі құрт,-
десе, Қасым:
Қорқау қасқыр қой бағып,
Қара құзғын аң қағып,
Қара қабан бас болып,
Ішіп, жеп, мас болып,
«Патша, құдай, құран», деп
Талай елді қанаған,-дейді

Бұл жолдардағы сөз төркіні, мазмұн мағынасы, сөз қолдану тәсілі жағынан бірі екіншісін толықтырып, бірінің екіншісі заңды жалғасы болып тұрғаны дау тудырмас.

Қасым:
Хан тәңірі –
қарт Тянь-Шаньнің жүрегі...
Хан тәңірі –
көк аспанның тірегі...
Хан тәңірі –
жер жүзіне жария.
Хан тәңірі –
жүрегі – тас, қаны – сел,
Хан тәңірі –
лебі – боран, демі – жел.
Хан тәңірі –
қабағынан қар жауған,
Хан тәңірі –
балағынан қан тамған.
Хан тәңірі –
бұлт жамылып, мұз киген,
Хан тәңірі –
көкті құшып, күн сүйген-деп жырласа І.Жансүгіров (1960) «Гималай» өлеңін дәл осылай жазған.

Қасым өлеңдерін оқып, байыптап отырсақ Ілиясша «жырла тілім тақылда», «Тербелді, толқыды ауа желді желпіп», «Ән кетті көкке өрлей бұлтты серпіп», «Ән шықты, ән артынан сорғалады», «Күйші де тамылжыта күйін шертіп», «Тыңда әлем, барлық ұлт, барлық халық», «Заманалар, ғасырлар, бүкіл тарих» деген секілді толып жатқан бейнелі сөздер. Қасымның І.Жансүгіров мектебінен өткен, оны ұстаз тұтқан, одан үйренбек болған, соған ұқсағысы келген талант екенін танытады.

Мұның өзі мәдени даму, әдеби үрдістегі дәстүр жалғастыру ілгері дамыту деп аталатын заңды құбылыс.

Қ.Аманжолов өзінен бұрынғы, өзімен тұстас сөз зергерлеріне көңіл аудара, оларды оқи жүре, олардан үйрене жүре, өзіндік сөз өрнегін, өзіндік ақындық өресін танытатын еңбектерімен көрінген. Қ.Аманжолов І.Жансүгіровты үлгі, өнеге тұтқанда оның өмірді өлең ету тәсілдерін, түрін, стилін ғана ұстап, сонан ғана үйренген жоқ Ілиястың тіл, бейнелі сөз өрнегін, көркемдеу құралдарын қолдану тәсілдерінен де үйренді. Мұнан да Қасым өз шығармашылығының соңғы кезеңіне дейін Ілиястың өзіне ұнаған тәсілдерін, бейнелі сөз өрнектерін қолданып отырды. Мысалы, Ілияс «Жаңа дала» өлеңінде:

Бұлт қайырып, құрайлап,-

деп бұлтты жылқыға баласа, Қасым «Жылқышы жыры» дейтін өлеңінде:

Қызыл жал, қара кемер, қызбел қусақ,

Бауырында жылқым бұлттай жатыр жусап,-деп жылқыны бұлтқа теңейді. Осы екі көркемдеу құралдарын қолдану, бір жағынан, екі дәуір шындығын бейнелеп, өзара үйлесім тауып, белгілі мазмұнды білдірсе, екінші жағынан, әрі дәстүрлер жалғасын, әрі екі ақынның да қиынынан қиыстырар шынайы талант екенін дәлелдейді. Әрине, түр жағынан екі өлең екі басқа. Біріншісі жеті, екіншісі он бір буынды. Демек үн, әуен, ырғақ та басқа. Солай бола тұрса да көркемдеу құралдарын қолдану, дәстүрлер жалғасы көрініп тұр. Мәселен, Ілияс, бұл жолдарда, бір жағынан, ойын ұлттық сипатта, халықтың күнделікті тұрмыста атқарып жүрген кәсібі-мал бағу, жылқы бағу кәсібіне үйлестіріп бейнелеген. Ол кезде өндірісті әлі жете игере қоймаған, вагон табалдырығының өзіне «бисмилласыз» аяқ баса қоймайтын қазақ баласына күнде атқарып жүрген кәсібі мал бағуға, аспанда ұшқан құс, жүгірген жел жетпес жүйрік аэропланға балаудан артық ұғынықты нәрсе жоқ. Сондықтан ақын ойын халықтың күнделікті көріп жүрген дүниесі арқылы жеткізген. Оның өзін қиыннан қиыстырып, әдемі айтқан. Оның үстіне бұлт деген адам қолы жетпейтін, ғажайып бір табиғи күш саналатын қауымға, сол

бұлттың аэропланға бағынуы, жылқыша иірілуі де бір керемет. Өйткені, аэропланды ұшырушы-адам. Ол қазақтікі. Қазақ көгінде жүрген, қазақ дүниесі. Тіпті, қарапайым, өзінің құрайлап жылқы қайырғанына ұқсайды. Ал осы бейнелі тіркес бүгінгі ғарыш дәуірінің поэзиясына да жарасымды деп ұғамыз. Демек, бұл ақын поэзиясының ұрпақтан ұрпаққа кетер қасиеті, мәңгілік сипаты.

Ал, Қасым мұны керісінше, ел байлығын, халық, Отан байлығын көрсетуге пайдаланған. «Жылқым бұлттай жусап жатыр» деу де қазақ халқының байырғы кәсібімен мәндес ұғымда алынып, бейнелі сөз ақын ойын толық жеткізіп тұр. Жылқының көптігі шексіз, шетсіз аспанды әлденеше ораған бұлттай. Қалың жылқы-қалың бұлттай деп мазмұнды әдемі жеткізіп тұр. Мұның да екінің бірінің аузынан түсе бермейтін, қиыннан қиысқаны, мазмұн мен түрдің үйлесімі даусыз. Ал мұның бәрінің үстіне Қасымның Ілиястан үйренуін, оны өзіне үлгі тұтуын да дәлелдейді деп ойлаймыз. Жалғыз бұл ғана емес, Қасымның Ілиястың бейнелі сөз нұсқасынан көркемдеу құралдарын қолдану тәсілдерінен үйренгенін, пайдаланғанын дәлелдейтін жолдар, шумақтар жетерлік.

Ілияс:
Көгінен нұр төгілген,
Жерінен дүр гүл өнген,-
Көгінен күні нұр сепкен,
Жерінен гүлі жайқалып,
дейді.
Ілияс «Алтын қазан» дейтін өлеңін:
Жасарсын нәрі Алтайдың жаңарғандай,
Нұр алсын ен даланды ағарғандай.
Ауылға артта жатқан нұр болыңдар,
Жарқыра Риддердегі жаққан шамдай,-
деп, түйіндесе, Қасым «Сырдария аңызын»:
Сарғая ақтың сан ғасыр,
Сағына бізді күткендей;
Еліңе құт бол, ерке сыр,
Құмыңнан қырсық үріккендей,-деп, түйіндейді.

Қасымда объектіні жырлаудағы ақындық тәсіл, оны жырға өзек боларлық түйінін табу немесе мақсат, мұратқа мегзеу. Ой төркіні, сөз саптау, интонация, екпін жағынан Ілияс ықпалы оның әсері жатқаны дау тудырмайды. Мұның өзі, әсіресе, поэзияда ақын шеберлігін талап ететін қарапайымдылық, ұлттық сипатты білдіретін ерекшеліктер, бояулардан танылады.

Қ.Аманжолов өз халқының ұлттық сөз өрнегіне көп үңілген, одан үйрене отырып, ондағы халықтық дәстүрді ілгері дамытып әкеп қазақ поэзиясымен жалғастырған, оны өзінің қаламдас ағалары, өз тұстастары секілді жаңа мазмұн, жаңа сапамен байытқан, жаңартқан ақын.

Қазақтың халық ауыз әдебиетінде көп қолданылатын тәсіл-біркелкі бастау бар. Фольклорлық көп туынды «Ерте, ерте, ертеде», «Баяғы өткен заманда» деп басталады. Осы тәсілді жазба әдебиетіміздің бірқатар өкілдері қолданған. Мысалы, І.Жансүгіров(1960) «Бүгінгі дала» дейтін өлеңін «Ерте, ерте, ерте еді» деп осы халықтық үлгіні қолданып бастаса, «Кавказ» деген өлеңін «Кав тауы, Кавказ тауы ертеді» деп бастайды.

Дәл осы тәсілді Қ.Аманжолов та қолданған. Мысалы «Өмір» атты толғауын «Ерте, ерте ел болған, Ертеде талай ер болған» деп осы халықтық дәстүрді туралап қолданады.

Қорыта келе, айтатын болсақ, Қ.Аманжолов өзінен бұрынығы, өзімен тұстас сөз зергерлеріне көңіл аудара, оларды оқи жүре, олардан үйрене жүре өзіндік сөз өрнегін өзіндік ақындық өресін танытатын еңбектер жазған ақын.

Міне, осынау салыстыра талдау арқылы Қ.Аманжолов поэзиясындағы тәуелсіздік идеясын ақын ғұмыр кешкен уақыттың алды-артындағы рухани шүйгіндікке біршама зерделеу жүргіздік. Асылы, бір жайт, ерекше ден қоюды қажет етеді: ол-елінің азаттығын, дербестігін, егемендігін аңсау, идея етіп көтеру ақын үшін жеке басының еркіндігін сақтауға тырысуымен

тығыз байланысты.Егер осыны яғни осындай тәуелсіздікті аңсау сарынын кеңестік дәуірде әдебиеттанушы ғалымдар маркстік-лениндік әдіснама, аса қуатты идеология, социалистік реализм әдісі, қысқасы, тоталитарлық тәртіптің күшті кезінде тек қана тұспалдап айта алса, еліміз тәуелсіздік алған соң бұл мәселе мейілінше жан-жақты зерттеле бастады. Атүсті, үстірт шолып өткеннің өзінде де төмендегі еңбектерді атар едік (Ш.Елеукенов, 2010, С.Қирабаев, 2022, Д.Қамзабекұлы, 2002, Т. Медетбекұлы, 2011, Ә.Әбдиманұлы, 2007) т.б. Біз қарастырған осынша еңбектер қатарына ұлт ұстазы А.Байтұрсынов, (1988), сондай-ақ, іргелі еңбектер жазған М. Базарбаев (1997), З.Қабдолов (1992), Р.Нұрғали (2002), С.Негимов (2001), Б.Әбдіғазиұлы, (2002) т.б авторлар қаламынан туған ғылыми, теориялық еңбектер-бәрі де тоталитарлық тәртіпті емес, ишарамен болса да, ұлт руханиятын, ұлт мұрасын зерделеген дүниелер.

Қ.Аманжолов поэзиясындағы тәуелсіздік идеясы мүмкіндігінше мұқият талданды. Бұл бағытта жазылған еңбектерге қосымша болса да пікір айтумен қатар, типологиялық талдау әдісі арқылы ақын шығармаларының басқа авторлардың туындыларымен идеялық сарындастығы,бағыттастығы және мазмұндастығы ашылды.Бұл Қасым Аманжолов поэзиясының жалпыұлттық әдеби процестегі орнын нақтылай түседі.

4. Қорытынды

Зерттеу қорытындылары Қ. Аманжолов шығармашылығының қазақ поэзиясындағы ұлттық рух пен тәуелсіздік санасының қалыптасуына тигізген әсерін ғылыми негіздейді. Қазақ әдебиеттану ғылымындағы азаттық идеясын зерттеу бағытын кеңейтіп, болашақ іргелі ғылыми жұмыстарға негіз болады.

Мақаланың тұжырымдамалық идеяларын жоғары оқу орындарында қазақ әдебиетінің тарихы мен поэзия теориясын оқытуда, сондай-ақ қазіргі әдебиеттану саласындағы іргелі зерттеулерде пайдалануға болады.

Еңбекте тәуелсіздік идеясы жай ғана тақырып емес, адамзаттық және ұлттық деңгейдегі ең киелі, экзистенциалды ұғым ретінде қарастырылды. Тоталитарлық жүйенің рухани қыспағында болған ұлттық болмыстың азаттық аңсары Қ. Аманжолов шығармашылығында ақынның дүниетанымымен, азаматтық ұстанымымен және стильдік ізденістерімен органикалық бірлікте зерделенді.

Ақынның жаңашылдығын түйсіну – қазіргі тәуелсіздік дәуірі әдебиетінің генезисін танудың негізгі кілті. Қ. Аманжолов мұрасындағы азаттық идеясы – ұлттық тәуелсіздік санасының поэтикалық манифесі.

Қ. Аманжолов шығармашылығындағы тәуелсіздік концепциясы бұрынғы еңбектерге қосымша ретінде емес, дербес ғылыми нысан ретінде зерделенді.

Қаржыландыру туралы мәлімет

Бұл зерттеу арнайы қаржыландырылмады.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар мүдделер қақтығысы жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі

М.Хамзин зерттеу тұжырымдамасын айқындап, әдіснаманы әзірледі, Қ.Тайжанова деректерді жинап, талдау жасады, М.Хамзин мен Қ.Тайжанова нәтижелерді интерпретациялап, мақаланың қорытынды нұсқасын дайындады

Деректердің қолжетімділігі

Бұл мақалада қолданылған деректер авторлардың сұрауы бойынша қолжетімді.

Әдебиеттер

1. Abdigaziuly, B. (2002). *Talant tugyry* [The pedestal of talent]. Almaty.
2. Abdirakhmanova, T. (1976a). *Qasym Amanzholovtyng poetikasy* [The poetics of Qasym Amanzholov]. Almaty: Zhazushy.
3. Abdirakhmanova, T. (1976b). *Qasym poeziyasy* [Dissertation abstract]. Almaty.
4. Abdimanov, O. (2007). *Qazaq adebietindegi ult-azattyq ideya* [National-liberation idea in Kazakh literature]. Almaty: Kazakh University.
5. Akhmetov, Z. T. (1996). *Adebiet terminlerinin sozdigi* [Dictionary of literary terms]. Almaty: Ana Tili.
6. Amanzholov, Q. (2014). *Tandamaly shygharmalary* [Selected works]. Almaty: Almaty Publishing House.
7. Baitursynuly, A. (1988). *Adebiet tanytqysh* [Theory of literature]. In Shygharmalary [Collected works]. Almaty: Zhazushy.
8. Bazarbaev, M. (1997). *Zamana tudyrgan adebiet* [Literature created by the era]. Almaty.
9. Dadebaev, Zh. (2001). *Zhazushy enbegi* [The writer's labor]. Almaty.
10. Eleukenov, Sh. (1997). *Adebiet zhane ult tagdyry* [Literature and national destiny]. Almaty.
11. Jarman, M. (2019). The lyric in verse and prose. *The Hudson Review, 72*(2), 343–351.
12. Kaliyeva, Q. (2010). *Qazaq poeziyasyndaghy Qasym dasturi* [Kasym's tradition in Kazakh poetry] (Dissertation abstract). Astana.
13. Kiraibayev, S. (2007). Qasym toiy [Kasym's celebration]. In *Kop tomdyq shygharmalar zhinaghy* (Vol. 5, p. 131). Almaty: Qazygurt.
14. Kiraibayev, S. (2022). *Tauelsizdik rukhymen* [With the spirit of independence]. Astana: Foliant.
15. Malroux, C. (1997). Translating Douglas Dunn into French, or how to steer between the prosaic and the lyrical. *Forum for Modern Language Studies, 33*(1), 21–26.
16. Mark, J. (2019). The lyric in verse and prose. *The Hudson Review, 72*(2), 343–351.
17. Medetbekov, T. (2011, September 20). *Klassik aqyn* [The classic poet]. Egemen Qazaqstan.
18. Negimov, S. (2001). *Aqyn-zhyraular poeziyasy* [Poetry of poets and zhyraus]. Almaty.
19. Nurgali, R. (2000). *Qazaq adebietining altyn gasyry* [The golden age of Kazakh literature]. Astana: Kultegin.
20. Parras, J. A. (1996). *Modern poetic prose: Lyricism, narrative, and the social implications of generic form.* Columbia University Press.
21. Qabdolov, Z. (1992). *Soz oneri* [The art of speech]. Almaty: Kazakh University.
22. Qamzabekuly, D. (2002). *Alash zhane adebiet* [Alash and literature]. Astana: Foliant.
23. Starr, G. G. (1999). Rereading prose fiction: Lyric convention in Aphra Behn and Eliza Haywood. *Eighteenth-Century Fiction, 12*(1), 1–18.
24. Starr, G. G. (2015*). Lyric generations: Poetry and the novel in the long eighteenth century.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
25. Ysqaquly, D. (n.d.). *Qazaq eli, birayyz sozim sagan* [O Kazakh nation, my single word to you]. Almaty: Qazaqparat.